

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Hennegaard

Blade af en gammel Borgs Krønneke
ved
G.M.Guldvang

HENNEGÅRD
BLADE AF EN GAMMEL BORGES KRØNIKE

HENNEGAARD

BLADE AF

EN GAMMEL BORGS KRØNIKE

VED

G. M. GULDVANG

LØNNE

NR. NEBEL
VIGGO NIELSENS FORLAG
MCMXXXIV

Naar en fremmed i Bil farer forbi „Hennegaard“ paa Vej mod de skønne Klitter ved Henne Strand med Solskin og Sommer, skænker han næppe den gamle Herreborg mange Tanker. Den ligner jo ved første Øjekast en almindelig Bondegaard; han lægger maaske ikke engang Mærke til de Rester af Voldgrave, som paa de tre Sider omgiver den og som gør, at Haven kommer til at ligne en vestjysk „Kaalgaard“ i større Stil.

Men har man været nede i den kampestenssatte og kampestensbelagte Kælder, som strækker sig under hele Stuehuset, og forset sig paa de gamle Munkesten, lyttet til deres Hvisken og nemmet at se paa den gennem Historiens mangefarvede Briller og saaledes fundet gennem Skallen ind til Kærnen, kan det hænde, at det gaar andre, som det er gaaet mig: at man lærer at leve med og forstaa Tanker og Handlinger af Slægter, som forlængst er sunket i Mulde, og lærer, at de har som vi haft deres Glæder og Sorger, deres Kampe, Sejre og Nederlag.

Da jeg for en Del Aar siden var i Arkivet i Viborg for at søge Oplysninger om „Hesselmed“s Historie, dukkede der under min Søgen saa meget frem angaaende „Hennegaard“, at jeg blev hængende ved den*).

Stortid og Stormtid er gaaet hen over den gamle Borg — i alt Fald dens Grund; men ogsaa baade stormhærdede, ranke og stormhærgede og krøgede Menneskeskæbner er formet inden dens Mure. Den har huset Men-

---

*) De to Gaarde har flere Steder fælles Kilder.

nesker, der har færdedes husvante i Kongens Sale; og den har undertiden været et Armodens Hjem. Den har været Hjemsted for de højeste Prælater, der vilde Folkets Vel; og til andre Tider Hjemsted for dem, der vilde øde Land og Folk. Saaledes skifter alt her i Livet.

Hennegaard ligger som en „Varde“ herude i det barske Vesten. Mod Syd Filsø, paa Grund af sit Fugleliv en af Danmarks ejendommeligste Søer. Bag Søen i Sydvest ses den lille Landsby Børsmose i Aal Sogn, det vil sige, det er egentlig kun de tre højtliggende Punkter: Kirken, den gamle og den ny Skole, der rager op paa det geologisk ejendommelige Højdedrag, der er mellem Børsmose og Grærup.

Mod Vest rejser Klitterne sig i et bredt Bælte med mange smukke og ejendommelige Klitpartier fra Kjærgaard Plantage i Syd til Blaabjerg Plantage i Nord; her har vi saa det af fönikiske Sømænd allerede 800 Aar f. Kr. beskrevne Blaabjerg, og Vest for dette den ikke mindre ejendommelige „Løvklint“ — muligvis Rester af Fortidens Løvskov. Blaabjerg Plantage strækker sig som et bredt Bælte fra Havet i Vest til helt over imod Klinting og afgrænser Synskredsen mod Nord. Paa Hennegaards Jorder mellem Gaarden og Plantagen i Nord ligger en Række fredede Gravhøje — Minder om en svunden Tids Bosteder. Mod Øst ses Henne Stationsby; og i Sydøst ud over Søen Gammeltofts Plantage og Gaard; Vest for denne dukker „Filsø Ø“ op med sine faa Gaarde.

Alt, hvad der randes indenfor denne Synskreds er historisk Grund.

Saaledes er Udsigten, naar man staar ved den gamle Bispe- og Adelsborgs Volde; en vid Udsigt over et ejendommeligt Landskab, ikke mindst det mærkelige kuperede Terræn i selve Gaardens Nærhed; kun faa hundrede Meter mod Øst ligger paa en af disse kullede Bakker

Henne Kirke — en af Vestjyllands smukkeste Landsbykirker — og rimeligvis med Begravelser fra de fleste af Hennegaards Ejere fra Storhedstiden.

Og nu selve Gaarden. Ja, der er desværre kun faa Minder om Fortiden. Den nuværende Hovedbygning er opført 1831 efter Brand; og det er i alt Fald den 3. Bygning paa samme Grund; for en af Ejerne i de svundne Aarhundreder lod efter alt at dømme saa meget ombygge paa den gamle Bispeborg, at det nærmest maa betragtes som en Fornyelse. Men der byggedes stadig paa samme Sted indenfor Volde og Grave.

Under den nuværende Hovedbygning er der som ovenfor meddelt Kælder i omtrent hele dens Længde; Gulvet og Murene bestaar af store, raat tilhugne Kampesten. Denne Byggemaade tilhører en Tid, der ligger adskillige Aarhundreder tilbage. Selve Grundmurene ser ud til at være ca. 1 m brede — tilsvarende Mure findes under Hovedbygningen paa Hesselmed. Og nede i Kældrene findes en muret Kampestenspille, der naar til Loftet og er ca. 2 m i Kvadrat. Efter Sagnet skål her en „Jomfru Inger“ være indmuret.

Ligeledes er der i Kælderen Rester af Munkesten — og herigennem føres vi tilbage til det 12. Aarhundrede.

Hennegaards Historie gaar som enkelte andre af Vesteregns Herregaardes saa langt tilbage, at den taber sig i Middelalderens Mørke. Den ældste skriftlige Meddelelse stammer fra 1145, idet et Brev fra Ribebispen Helias (Elias) angaaende Oprettelse af Domkapitlet i Ribe er dateret „Henninggaard“.

Paa den Tid er den altsaa i Ribebispens Besiddelse.

Hvad har nu bevæget de høje Prælater til at anlægge eller sætte sig i Besiddelse af en saa krigsmæssig udstyret Borg herude saa nær Vesterhavet?

Ja, Grundene kan ha' været flere.

Ser vi paa Danmarks Riges Historie, er Tiden

omkring 1134 til 1157 en Ufredstid, Mord og Snigmord er Midler for høje Maal, man viger end ikke tilbage for Kongemord; Retten sidder i Spydstagen — og Folket tager Parti; ogsaa de højeste Prælater var undertiden mere Krigere end Præster, jfr. Absalon. Først 1157, da Knud Lavards Søn Valdemar sammen med sin Fosterbroder, Prælaten Absalon, kommer til Magten skabes der Ro, og Danmarks Stortid oprinder.

Og i saadanne Fejdetider var det vel betænkt at have en Borg her, godt beskyttet af selve den vilde og barske Natur. Vesterhavet var ogsaa en Nabo, som gav godt Udbytte; og paa en vis Tid ha'de Ribebispen til Hennegaard hele Strandretten paa „Vesterside“, som var Betegnelsen for Strækningen fra Blaavandshuk til Nymindegabet. Det var i de Tider, hvor man ved lidt Hjælp fra Landsiden fik Skibene til at strande, og hvor de ombordværende undertiden kun ha'de Valget mellem at springe i Havet eller blive slaaet ihjel, i begge Tilfælde tilhørte Strandingsgodset den, der havde Strandretten.

Jo—o, „Kræ' Vestergaard“ var slet ingen daarlig Nabo.

Hvorledes det som før beskrevet egentlig hænger sammen med Gaardens ældre Historie, og hvorledes den, da den dukker frem af Historiens Taager, er i Ribebispens Eje, kan der ikke paa nærværende Tid gøres fuld Rede for*); men mange Ting taler for, at den er opført af en af de mægtig Ribeprelater. Af adskillige Dokumenter fremgaar det, at Ribe Bispestol tidligt ejede meget Gods i Vestjylland. Og i Danmarks Stortid, da Konge og Gejstlighed holdt sammen og støttede hinanden, blev Bisperne rige og mægtige — saa mægtige, at Kongerne snart maatte bøje Knæ for dem.

---

*) Gaarden brændte i 1831; derved gik dens Arkivalier til Grunde.

Som Arbejdshypotese kan vi antage, at Hennesgaard er opført omkring den Tid, da vi har det første skriftlige Minde derfra, og maaske af den samme Prælat, der har underskrevet det, Helias. Vi har, som vi skal se, Bevis for, at han var en Mand, der holdt af at bygge.

1134 ha'de hans Forgænger Biskop Thore begyndt at bygge Ribe Domkirke, hvortil de rige Ribeborgere ha'de maattet bøde klækkeligt; men han faldt samme Aar i den store Krig ved „Fodevig“ i Skaane — det nuværende „Høllviken“ ud imod Øresund. Det var i Kongsemnefejden efter Knud Lavards Mord 31. Jan. 1131. Den 4. Juni, 2. Pinsedag 1134, stod her det afgørende Slag; og at Datidens Gejstlighed ikke alene kæmpede med aandelige Vaaben fremgaar af, at ikke mindre end 5 Bisper og 60 Præster blev paa Valpladsen — de gyldne Kæder var betalt.

Biskop Helias arvede altsaa sin Forgængers Plan, og han fuldførte Bygningen af den ældste Del af Ribe Domkirke i Aarene 1142—1164.

Hvad enten denne gejstlige Bygherre nu har opført Hennesgaard eller ej, er det en Kendsgerning, at den i alt Fald fra hans Tid hører under Bispestolen, som lader den sætte i god Forsvarsstand, hvad der efter de ovenfor omtalte Ufredstider kunde være god Mening i.

Bisperne benyttede naturligvis ikke den afsides liggende Borg som Bopæl til Stadighed, men kun lejlighedsvis — og maaske netop mest i Ufredstider. Men desuden kunde saadanne Gaarde danne Grundlag for en god Indtægtskilde, og det gjalt ogsaa for Hennesgaard. Ved Køb, ved Mageskifter, ved Gaver til Kirken — Patronatsretten til denne ha'de Bispen allerede i Slutningen af 12. Aarhundrede — o. s. v. blev den efterhaanden et værdifuldt Gods, hvortil hørte det meste af de omliggende Landsbyer: Stausø, Hennesbjerg, Klinting, Fidde, Filsø Ø, ja endog i Børsmose i Aal Sogn, i

Janderup og i Kølle var der Gaarde, som hørte ind under Bispeborgen. Ogsaa en Del af Lønne, skønt dette Sogn dengang udgjorde eget Pastorat, hørte under Hennegaard. I Lønne Sogn er endnu Mindet bevaret om dette Tilhørsforhold fra Gaardens Stortid, idet en Del af det vestlige bærer Navnet „Hennegaards Øde“, hertil hører f. Eks. en Del af den nu opdyrkede Sønderklint og en Del af Vesterlund. For Resten er der en Indberetning til Ole Worm 1648 — den Tids Trap — der genopfrisker et gammelt Sagn om, at naar der var Bryllup i Lønne Kirke, kunde der komme „25 fuldtlæsede Vogne Vesterfra“*).

Statsplantør Drewsen har meddelt mig, at under Kiltterne i Nyminde Plantage kan der træffes paa Rester af Klynestabler, Træstubbe og Plovfurer. Rimeligvis har en Del af Strækningen Henne Dam—Lønne, hvor Klitterne i en senere Tid har lejret sig, været Skov — som vi senere skal se, er der i de gamle Skøder noget, der kan anføres som Bevis.

Jo—o, de Ribebisper forstod ogsaa nok at samle paa Liggendefæ.

Ved denne Samlen Gods, blev Bisperne efterhaanden verdslig mægtige Stormænd, som Kongerne maatte regne med — de holdt Lensmænd ligesom Kongen; i Tingbøger og Lensregnskaber finder vi en Del Navne, som paa den Maade viser os Glimt af Fortidens Historie.

Spørger man nu om Bonden, den fri Bonde bag dette, ja, saa var han Islæt paa Tidens og Historiens store Væv; han betalte sit Landgilde, sin Konge-, Kirke- og Præstetiende og fik ellers bjærge sig selv, sin Kvinde

---

*) Der er Frasn om, at der udfor Lønne Sogn skal have ligget en hel Landsby, som under de store Stormfloder i 10.—11. Aarhundrede skal være gaaet til Grunde, ligesom der ud for Børsmose, Grærup og Vejrs skal have ligget et helt Sogn, som hed Malt.

og sine Børn som han bedst kunde. Aandeligt set var det for ham en trang Tid, en Tid hvor onde Vætter drev deres Spil, og hvor undertiden selve Kirkens Mænd maatte kaldes til Hjælp.

Navnet paa en af de første Lensmænd, vi kender fra Hennegaard, møder vi 1486, han hed Mogens Nielsen (Lange) og var Søn af Niels Thomsen til Lydumgaard — det er den i de Aarhundreder her i Vesteregnet berømte og dygtige Munk-Lange Slægt med de 3 Roser i Skjoldet. Omkring 1430 stiftedes et „Frændegilde“, for at hele Slægten hvert Aar kan mødes: de fattigste hjælpes, og der holdes Sjælemesse for de døde.

M. N.s Søn „Nigels Mowensen udi Hennegaard“, som Biskoppen skriver, har altsaa arvet Lenshøjheden efter Faderen; han er en betroet Mand, som Bispnen ofte benytter til Mægler og Dommer i vanskelige Sager. Hvornaar han er død vides ikke.

Men den Lensmand, der giver os fast Bund under Fødderne med Hensyn til Hennegaard og hjælper os til at udrede Historiens ofte spegede Traade, er hans Efterfølger Palle Bang. Han er en af de Skikkelser som ved, hvad vi ved om ham, efterlader sig et blivende Indtryk: dygtig, villiestærk, snedig, forhandlingsdygtig og udholdende, naar det gælder at naa et Maal, alt i alt en Personlighed.

I Hennegaards Historie møder vi hans Navn 1533; men allerede 1512 træffer vi ham som Bispens haandgangne Mand, da han i en Skrivelse af Bispnen omtales som „vor tafre Befalingsmand Palle Bang i Dondruplund“. (I Give Sogn).

Denne Mand staar paa Grænsen mellem 2 Tider i Danmarks Historie; og han har været fremsynet nok til at nemme, at en ny Tid var i Færd med at bryde frem og at indstille sig derefter.

Saa kom 1536.

Og for at det hele kunde gaa lettere, som Krøniken beretter, „... ha'de Kongen besluttet i Guds Navn at tage Bisperne ved Vingebeuet“.

Og den Ribebisp Ivar Munk*) — Broder til den Mogens Munk, der besøgte Kr. d. 2 i Vejle og glemte den jyske Adels Opsigelsesbrev i en Handske — maatte ogsaa bag Bolt og Jern og kom først ud, da han med blødende Hjerte, et bittert Sind og „et Pennestrøg til „den kirkerøverske“ Konge ha'de afstaaet alle Bispstolens godslige Herligheder og sin Plads i Rigsraadet samt afsvoret sine „papistiske Vildfarelser“.

Adskillige af Bispernes Lensmænd maatte følge deres Herrer, men efter at være løst fra Lenseden til disse, sattes de i Frihed; og for at en Mand som Palle Bang, der i Tide ha'de faaet Kappen paa begge Skuldre, var det let at skifte Lensherre, og han blev derfor siddende som Kongens Lensmand paa Hennegaard, der nu lagdes under „Riberhus“. I Afgifter hertil betalte han bl. a. aarlig 200 Hvilling og 8 Skovsvin — Skovsvin var saadanne, som i Eftersommeren kom ud i Skovene, hvor de aad sig fede i Olden og Bog**) i Modsætning til de langbørstede Svin, der gik hjemme og fik lidt tilfældigt Affald. Men herigennem er det altsaa indirekte bekræftet, at der i alt Fald dengang var Skov til Hennegaard.

Paa det nærliggende Blaabjerg med tilgrænsende Klitter findes som ved „Nørreenge“ i Aal Sogn en Del Egepurl, der kan være Rester af Fortidens Skove***).

---

*) I. M.' mægtige Ligsten, hvorpaa man ser Bispen i fuldt Skrud ses i Ribe Domkirkes søndre Sideskib, hvor den er anbragt over hans Grav -- han døde 1539. Ved en Undersøgelse af Graven i 1886 fandt man Rester af Bispehuen, der nu er i Nationalmusæet.

**) Olden eller Agern er Egetræets Frugt, Bog Bøgetræets.

**) Phv. Plantør Hansen, Kjærgaard, har meddelt mig, at han for mange Aar siden har ladet grave flere Meter ned i en Klit og fulgt en saadan Egepurl for at finde Roden; men den gik helt tilbunds i Klitten og antages at komme fra en Egestub.

Paa et meget senere Tidspunkt, da „Filsø Ø“ blev solgt fra Hennegaard, var det bl. a. paa Betingelse af, at der aarligt skulde leveres 80 Læs Brændsel til Gaarden; men der kan ha' været Tale om Klyne.

Selve Gaarden med tilhørende Bøndergods var altsaa lagt under „Riberhus“; men Strandretten beholdt Rentekammeret — den Tids Statskasse. Den var altsaa foreløbig gaaet tabt; men der var ogsaa andre, som kendte dens Værdi og forstod at benytte Kongens Luner og Pengetrang til i alt Fald at faa noget af den tilbage.

Palle Bang sad nu som Kongens Lensmand paa Hennegaard. Han var gift med Anne Fasti fra „Vennergaard“. De ha'de 2 Døtre: Elle og Anne. Og begge Døtre blev godt gift. Den første med Jørgen Rantzav til Kjærgaard (ved Bramminge), Befalingsmand paa „Elsborg“ og „Lønborggaard“. Den sidste med Oluf Staverskov fra „Stubdrup“. Det var en større Gaard i Harte Sogn, nogle km Nordvest for Kolding, hvor Familien Glambek-Staverskov havde deres Hjem. O. S. var Søn af Peder Kristensen-Glambek til „Stubdrup“ og Gunner*) Staverskov, eneste Barn af Oluf Staverskov til „Brinke“. Baade O. S. den yngres Forældre og 2 af hans Brødre begravdes i Ho Kirke — Slægten ha'de en større Gaard i Bredmose. O. S. burde altsaa have heddet Glambek (alle de andre Sønner beholdt dette Navn); men da han var opkaldt efter Bedstefaderen, og hans Mo'r var den sidste i sin Slægt, har dette sagtens været medvirkende til, at han optog sit Mødrenenavn — han beholdt det glambekske Vaaben.

Oluf Staverskov d. yngre maa paa en eller

---

*) Saaledes navngives hun i genealogisk Arkiv. Men i et Pantebrev, som de begge underskrev i 1499, staar der: Peder Kristensen (Glambek) og velb. Kvinde Marine Staverskov.

anden Maade have staaet Kongen nær, for han nævnes flere Gange i Forbindelse med denne — Kongen ha'de som Prins haft Besiddelser i Koldings Omegn og er vel derved kommen i Forbindelse med Egnens unge Adelsmænd. Og kort Tid efter sit Giftermaal faar O. S. Løfte om at blive Svigerfaderens Eftermand som Kongens Lensmand paa Hennegaard. „... naar Palle Bang død og afgangen er, da maa han om han forne Palle Bang overlever, annamme Hennegaard, Mølle og Ugedagsmænd til sig og med al dens rette Tilliggelse, Rente og Rettighed, eftersom Palle Bang den nu udi Værge har, siden nyde, bruge og beholde udi sin Levetid saa længe han lever...“

Derefter følger, hvad han til Gengæld skal yde. „... Datum Ribe Fredagen pro Lætare 1543“.

Nu ha'de O. S. faaet Foden under eget Bord, men han vilde ogsaa gerne ha' Bord og Fod paa egen Grund.

Og i disse første Aar efter Reformationen ha'de Kongen Gods nok: Kirke-, Kloster- og Bispegods;*) men det kneb med rede Penge. Og først paa Aaret 1544 solgte Kongen „til næst kommende Omslags Behov“ en Del Herregaarde, og mellem disse var Hennegaard, som Oluf Staverskov købte; men „han betingede sig „Strandretten“ til Gaarden“, hvad Kongen ha'de lovet ham; Kancelliet vilde dog helst udstede Skøde uden Strandret; men O. S. ha'de Tid at vente. Og endelig kom Skødet i Orden, hvori „der var tilstaaet Gaardens Ejer Forstrandsret ca. en Mil i Udstrækning...“

Var denne Forstrandsret, som paa Baggrund af det ovenfor omtalte igen halvtredie Aarhundrede senere kom til at spille en Rolle, da saa værdifuld?

---

*) Præstestanden, Klostre og Kirker ejede ca. $\frac{1}{3}$ af Danmarks Jord.

Ja, til Oplysning tjener, at den som Aktiv var sine 80 Daler værd aarligt, og en Td. Hartkorn (Hovedgaardene solgtes ofte efter Hartkornsværdi) var paa den Tid for Hennegaards Vedkommende ca. 25—30 Daler værd.

Kr. d. 2. gav ca. 1520 nogle ny Strandingslove, hvorefter Folkene fra et strandet Skib skulde bjærges, og Godset føres til nærmeste Kirke og afvente Ejermand et Aar, før det maatte sælges. Det fortælles, at den Ribebisp derover klagede til Kongen og paaberaabte sig, at der intet fandtes i Bibelen om Strandinger. Kongen skal have foreholdt ham det 5. og 7. Bud. Bispens Klage maa tages som Bevis for, at ogsaa han kendte Strandrettens Værdi.

Nu var O. S. altsaa ejer af Hennegaard med „alle dens Herligheder“. Og „Donneruplund“, hvor han tidligere ha'de været i Bispens Tjeneste, ha'de han allerede købt i 1536.

Efter Kilderne at dømme, er det dog Palle Bang, der stadig staar for Styret paa Hennegaard, for saa sent som i 1552 var han i København med til at underskrive Kr. d. 3. Reces. Og endnu 1554 var han med i en Kommission angaaende Undersøgelse af en Sag, der var rejst mod Klaus Barfod i Sædding. Naar Palle Bang stadig træder i Ejerens Sted, kunde det tyde paa, at han i alt Fald var Medejer af Gaarden. O. S. ha'de 2 Godser foruden og boede nok mest paa „Donneruplund“, og her døde han i 1586 og blev begravet i Givø Kirke, hvor Ribebispen Hegelund*) holdt hans Ligtale.

Oluf Staverskov efterlod sig 3 Sønner: Hartvig, Fasti og Spliid.

Fasti arvede „Øllufgaard“ i Skadst Herred; den

---

*) Det er den samme Biskop, som i sin Almanak har efterladt os en skriftlig Optegnelse om den Lønne Præst, som 1611 blev brændt for Trolddom.

var oprettet til en Sædegaard af Farbroderen Niels Pedersen Glambek*) 1593, efter at han med Fr. d. 2. ha'de mageskiftet „Stubberup“ i Jerlev Herred mod det meste af Ølluf By. Slægten gaar helt tilbage til Valdemarstiden.

Spliid fik „Donneruplund“. Og Hartvig blev Ejer af Hennegaard; men da den yngste Broder døde som ung, arvede han tillige „Donneruplund“. H. S. var gift med Birgitte Vind, Søster til Fr. d. 2.' gode Ven Kristen Vind**) til „Lydumgaard“.

Om H. S. findes der ikke meget i Kilderne, det kommer maaske af, at han mest boede paa „Donneruplund“, og her døde han 31. Marts 1608. Han findes i en Fortegnelse over Adelen fra 1593.

Et synligt Minde har han dog efterladt sig i Henne Kirke, idet han efter en mundtlig Tradition har ladet Kirkens Prædikestol „skære“ af Hans Snedker i Ribe, og paa den staar: Hartvig Staverskov til Hennegaard Anno 1573. Og desuden er der Rester af en gammel Herskabsstol fra 1587 med Staverskogs og Birgitte Vinds Ahnevaaben.

H. S. og Birgitte Vind ha'de ingen Børn, og deres Ejendomme gik i Arv til Broderen Fasti Staverskogs Børn — F. S. var død 1607, men Moderen Kristence Krag styrede Godserne for dem. Der var 3 Børn: Oluf, Sofie og Anna. Oluf døde ung som den sidste af Slægten paa Mandslinien 1622. Og hans Søstre fik ved Skiftet 1624 Ejendommene til Deling. Sofie tænkte paa at gifte sig med Otto Kruse til „Balle“ og bragte ham „Donneruplund“ i Medgift. Anna fik Hennegaard. „Øllufgaard“, der var Fælleseje, bebo-

---

*) Se Side 13.

**) Kr. V. var Høvidsmand paa Københavns Slot, en saare betydningfuld Post. Men fra 1584 boede han stadig paa „Lydumgaard“.

edes af Moderen til hendes Død. Anna Staverskov, der var utrolovet og Ejer af en Herregaard som Medgift, har næppe savnet Bejlere blandt Sydjyllands unge Adelsmænd. Men hun var ikke for intet Sønnedatter af den ætstolte og godssamlende Oluf Staverskov. Den, der tilsidst vandt hende og tog Hennegaard i Besiddelse var en Mand langvejs fra, en Mand, hvis Levnedsløb blev rigt paa Omskiftelser. Det var Christoffer Hvas til „Kaas“ paa Mors. Han var Ætling af en impulsiv Slægt, hvis Blod rullede hurtigt, en Slægt, der ha'de Lyst til Eventyr*); og paa dette sidste kom det heller ikke til at fattes for Hennegaards nye Ejers Vedkommende. Igennem 3 Slægtled skal vi nu i store Træk beskæftige os lidt med denne Slægt. Inden vi gaar videre maa vi for at forstaa Tiden og dens Foreteelser tage et kort Overblik over Udviklingen.

Under Erik af Pommern, Kristoffer af Bajrn og de første oldenborgske Konger ha'de Bønderne delvis mistet deres Frimandsret; de forsøgte gentagne Gange at vinde den tilbage. I Greve- og Skipper Clementsfejden (1534—36) faldt Afgørelsen. Det er den sidste store Kamp, Danmarks Bonde med Vaaben i Haand fører for at bevare Resten af sine Rettigheder, som Kongen, Adelen og Præstestanden efterhaanden ha'de fravristet ham. Men han tabte — og maatte bøde derfor. Efter Fejden mistede de jyske Bønder i 49 Herreder deres Gaarde, adskillige tillige Hovedet. Fra nu af var Bonden stækket.

Borgerstanden var ifølge sine Lavs og Byskraaer ved at være i Opgang. Ved Kongens og Adelsens Samarbejde knækkedes Præstestanden ogsaa i 1536.

---

*) Christoffer Hvas' Oldemo's Broder Jens Hvas til „Kaas“ ha'de deltaget i Skipper Clementsfejden for den fangne Kr. d. 2. imod den nyvalgte Konge Kr. d. 3. Det kostede ham hans Hoved i Viborg d. 9. Sept. 1536.

Og naar man ser de Haandfæstninger, som Kongerne maatte underskrive*), forstaar man let, hvorfor den Periode, vi nu beskæftiger os med for Hennegaards Vedkommende, Tiden fra 1536 til 1660, kaldes Adelsvældens Tidsrum. Og bag Gaardens Historie maa vi derfor i store Træk læse Tidens Historie; for det er Adelen, der præger Tiden og skaber Tidens Udvikling og Historie — det er den, der her hjemme sætter Tidens og Stridens Hjul igang baade aandeligt og materielt.

Vi vender nu tilbage til Hennegaard.

Christoffer Huas**) „... var Erlig og Velbr. Mand Jens Hvasz til „Kaasz“ og Fru Ingeborg Krvse Dieris Søn og hvar fød paa hans Fædrene Gaard Kaasz vdj Morsz Anno 1598 dend 22. Junij...“

Saaledes staar der i de gamle Familieoptegnelser.

I Adelsfortegnelsen skrives han som Christoffer Huas til „Kaas“ senere Hennegaard og Søvig.

Hvorledes var nu disse to saa fjerntboende unge kommen i Forbindelse med hinanden? Jo, vi har et lille Fingerpeg. Christoffer Hvas' Moder var Enke, og han stod som Ejer af Fædrenegodset. Hans eneste Søster, Inger, søger 1619 gennem Kongen at faa sin Fædre-arv udbetalt — og det er første Gang, vi møder Christoffer Hvas' Navn. Og efter at Ansøgningen er bevilget, afhænder hun for en billig Pris det udlagte Gods til Broderen for at det vedblivende kan holdes sammen — derfor ha'de ogsaa Moderen siddet i uskiftet Bo. Hvorfor vilde Søsteren skifte? Jo, for Aaret efter, i 1620, blev hun gift med Ivar Lange til „Bramminge“. Han var Søn af Christen Lange paa „Hesselmed“ i Aal

---

*) Se D. R. H. Den første Haandfæstning blev underskrevet af Erik Glipping 1282. Den sidste af Fr. d. 3. 1648. M. H. t. Haandfæstning henvises til Kilderne.

**) Saaledes skrev han selv sit Navn; paa den Tid brugtes som man ser ofte u i Stedet for v og omvendt.

Sogn, og som Medgift maatte hun da medbringe sin Fædrearv.

Med Søsterens Giftermaal og Bosættelse her paa Egnen var Anledningen givet til, at Christoffer Hvas og Anna Staverskov kunde lære hinanden at kende. Men foreløbig indtraadte der store Begivenheder.

Det var en urolig Tid. Trediveaarskrigen (1618—48) rasede i Tyskland og Østrig. Til at begynde med var det som bekendt en Religionskrig. Her hjemme i Danmark regerede Kr. d. 4, og i Sverrig Gustav Adolf. Protestanterne henvendte sig til Norden om Hjælp. Gustav Adolf foreslog Kr. d. 4., at de to skulde gaa i Forbund; men den danske Konge afslog det, han vilde selv høste Æren. Og i Maj 1625 greb han ind.

I Nørrejylland var udnævnt 3 Ritmestre, Christoffer Hvas var den ene. Han „blev anbefalet paa egen Regning“ at oprette et Kompagni Ryttere. Om hans Deltagelse i denne Krig skal vi ikke her komme ind paa. Men vi skal i korte Træk, som Baggrund for den følgende Tids Udvikling, opridse nogle faa Træk.

Da Kr. d. 4. greb ind, var Danmark slet forberedt overfor en Modstander som denne Krig ha'de skabt: den robuste General Wallenstein. Et halvt Aar efter Krigens Udbrud ha'de han med sine „Krigsknægte“, Tyskere, Italienerne, Kroater, Kosakker o. s. v. oversvømmet Jylland, Skansen i „Arnbjerg“ ved Varde er et Minde fra denne Tid. Og der er en Formodning om, at selve den frygtede General skal have haft sit Kvarter paa Hennegaard i alt Fald for en Tid; det laa nær for, da det var en af Egnens bedst udrustede Borge.

I Henne Kirke ses paa selve Alterbordet Udkast til et Par Malerier, hvoraf det mest fuldstændige i nogen Maade falder sammen med Billeder af Generalen; det ene er paa Forsiden, det andet paa den vestre Ende. Man kunde tænke sig, at der blandt Officererne har

været en Kunstner, som i de Tider, hvor Krigen dreves som Haandværk, og hvor Wallensteins 3 korte Krigsartikler: Ordet frit... Gerningen stum... Lydigheden blind... fristede til Eventyr, har foretrukket det blodige Haandværk i Stedet for Pensel og Palet — eller maaske begge Dele, ogsaa andre Erobrere har haft Kunstnere og Videnskabsmænd med paa Togt. Rimeligvis har Skitserne været malet paa et af Borgpanelerne, som senere er bleven nedbrudt, og da man saa engang har fundet det fornødent at reparere Alterbordet, er det bleven anvendt her. Og nu sidder det som Minde om en fjern, broget og blodig Fortid.

I flere Aar var Halvøen i Fjendens Haand. Og naar man læser om, hvor faa pCt. der derefter ha'de Skatteevne, forstaar man, at da var der ogsaa Krise.

Det ser ud til, at Hennegaard har klaret sig forholdsvis godt, maaske falder det sammen med det ovenfor omtalte.

Da Christoffer Hvas 1630 er færdig med sin Deltagelse i Felttoget, er der 2 Begivenheder, som lader formode, at han fra dette Aar har giftet sig og overtaget Hennegaard. I Begyndelsen af Aaret nævnes han til „Kaas“ og Hennegaard. Men i Slutningen af Aaret kun til den sidste*). Desuden er hans ældste Søn, Jens, født i 1631.

Den ny erhvervede Ejendom med sine Volde og Grave var ret en Borg efter Christoffer Hvas' Hoved. Og han indfører straks store Forbedringer, som „Spindesiden“ ha'de forsømt“. Han bli'r tillige den store Godssamler om Hennegaard, der i hans Tid faar en Glansperiode.

Hvor meget Gods, der ved denne Tid egentlig „laa

*) Han ha'de allerede pro forma overdraget Fædrenegodsset til en Slægtning, sandsynligvis for at skaffe Penge til Udrustning af sine „Krigsknægte“.

under“ Hennegaard er ikke let at udrede, da Kilderne er spredte og ufuldstændige*, men da det udgjorde et eget Birk, maa det formodes — efter Sammenligning med andre Birker — at det ikke har været saa helt ringe**). Men det var spredt i de omliggende Sogne. I Børsmose i Aal Sogn ejedes 2 Gaarde. Et uhistorisk Sagn fortæller, at de var vundet i Terningspil paa „Hesselmed“. Men Christoffer Hvas arbejder energisk paa at samle og afrunde. Ved Mageskifte med Kongen, med Domkapitlet i Ribe og med andre Herremænd skaffer han sig stadig mere „at lægge under Hennegaards Birketing“.

I Registraturerne findes en Del Dokumenter angaaende disse Mageskifter med Kongen.

Her anføres et enkelt som Eks.:

„Kgl. May. Mageskifte med Chrijsstoffer Huas til Hennegaard. Hafnia 4. Marts 1633.

Chrijsstoffer Huas overdrager Kongen 1 Gaard i Langkjær, Staffning Sogn, 1 Gaard i Meils, Vårde Sogn, og 1/2 Gaard i Diebell, Outrup Sogn. Han faar som Vederlag: 4 Gaarde i Staffsøbye, Henne Sogn, og 3 Gaarde i Fideby, samme Sogn, hvilke Gaarde lægges under Henne Birk.

Til Vitterlighed:

IFFUER WIND til „Nørholmb“.

IFFUER PREIP,

Kong. Maytt. Sekreferere“.

Af den Slags Dokumenter findes fra 1630 til 40 en Del. Men Christoffer Hvas har sine Planer dermed. I 1635 faar han „Ørumb Slot“ i Thy „med sampt dens

*) Ved Gaardens Brand i 1831 gik det meste Kildemateriale tabt.

**) „Tinget ligger ret ved Kirken“, oplyses i gamle Dokumenter. Rimeligvis har det været paa den Plads Syd for Kirken, hvor der nu er „ny“ Kirkegaard.

Tilliggendes Bønder og Tjenere desligeste al Stigtens Gods der udi Lenet...“*)

Og endelig i 1639 ha'de han ved Mageskifter og ved Køb samlet saa meget, at han ved Vigen i „Fiilsøens“ sydøstlige Hjørne kunde anlægge en hel ny Sædegaard, Søviggaard**. Den kom til at spænde over 3 Sogne: idet den trefløjede Ladegaard, som var skilt fra den ligeledes trefløjede Hovedbygning ved Volde og Grave, laa i Janderup Sogn, muligvis ogsaa en Del af Hovedbygningen, for han skulde ofre „en Kendelse“ til Præsten i Janderup; men Jorderne laa baade i Henne, Outrup og Janderup Sogne.

Man undres maaske over, at der saa sent anlægges Borge med Volde og Grave, da disse ellers som Regel hører en tidligere Tid til, men man erindrer de tidligere Begivenheder, da Wallenstein viste Tænder, saa det kunde være formaalstjenligt at trække „Vindebroen“ op.

Christoffer Hvas var i økonomisk Henseende ved at blive en mægtig og formaaende Mand. Men saa kom en ny Krig — Krigen med Sverrig 1643—45.

Den svenske Konge Gustav Adolf ha'de afløst Kr. d. 4. til at hjælpe Protestanterne, og trods Kongens Død ved Lytzen 1632 blev de svenske Hære i de kommende Aar ved at gaa fra Sejr til Sejr. Kr. d. 4. blev bange for, at Sverrig skulde blive for mægtig en Nabo og begyndte at konspirere mod Sverrig; og i 1643

*) Det ses ingen Steder, hvor stort dette Len er, men at det var stort fremgaar af, at der „aarligt skulde erlægges 2,203 „Enchend“ Rdl., der hvert Aars 1. Maj skulde udbetales til Rentekammeret, og 30 gode Staldøksne, der den 8. August skulde fremskikkes til Skanderborg; og endelig skulde han tjene Kongen „inden“ Riget med 6 „geruste“ Heste o.s.v.“

Den aarlige Afgift var lige saa stor som hele den Købesum, Oluf Staverskov ha'de udredet for Hennegaard 90 Aar tidligere.

***) Den blev et Hundrede Aar senere igen udstykket; og i en langt senere Tid er en anden Gaard af samme Navn lagt længere ind i Landet mod Øst.

marcherede den svenske General Torstenson over Danmarks Sydgrænse, og i de kommende 2 Aar 1643—45 ha'de vi saa Krig med Sverrig. Jylland blev atter besat; og denne Gang er der Beretning om, at baade Hennegaard og Søvig fik det at føle. Bønderne ha'de lige ydet deres Kirketiendekorn baade til Hennegaard og Søvig; „men det tog Svenskerne tilligemed alt Naadigherrens eget Korn paa begge Gaarde...“

Bøndernes Tilstand under og efter Krigen kan man let slutte sig til; for ifølge Haandfæstningen var det hovedsagelig af Bøndergodset, at Skatterne paa Landet skulde udredes.

Ved Krigens Begyndelse oprettede Christoffer Hvas igen sit Kompagni. Selv blev han saaret; men under Krigen udrettede han „nogle synderlig betræffende Tjenester“ for Kongen.

Hvad Slags Tjenester den vestjyske Lensmand har udrettet for Kr. d. 4. vides ikke; men efter Krigen udnævntes han til Oberstløjtnant; og Kongen ha'de desuden under Krigen skænket ham en kostbar Ring, der senere fulgte hans Yndlingsdatter Hedevig Elisabeth*).

At Naadigherren paa Hennegaard ogsaa nød Anseelse i sin egen Kreds ses af, at han 1648 fik 13 St. til en Plads i Kongens Raad — Rigsraadet. For at forstaa, hvad det betød, skal vi ganske kort gøre rede derfor. Rigsraadet bestod af fra 17 til 23 Medlemmer, valgt af og blandt Adelen i fire Grupper: Jylland, Fyn, Sjælland og Øerne samt Skaane. Derefter samledes de udpegede Kandidater og valgte et vist Antal — ca. 30, af disse udtog saa Kongen det Antal, der udgjorde Rigsraadet. Naar der af de jyske Adelsmænd stemtes paa 103 Kandidater, og disse fik fra 1 til 50 Stemmer, forstaar man, at 13 St. vidnede om Tillid; man erindrer,

---

*) Om denne Ring gøres rede senere.

at adskillige af dem ha'de siddet i Rigsraadet i flere Aar og var næsten selvskrevne.

Rigsraadet var ifølge Haandfæstningen over Kongen og vaagede nøje over, at Kongen intet betydeligt foretog sig uden dets Samtykke.

Efter Krigen ha'de Christoffer Hvas 10—11000 Rdl. tilgode; en Del fik han betalt med Gods; men fra Fr. d. 3. Tronbestigelse 1648 blæste der en anden Vind mod Adelen.

I de følgende 9 Aar ses Christoffer Hvas ivrigt optaget af at ordne sine store Jordegodser.

Saa kom den ulykkelige Krig med Sverrig 1657, hvor den varmlodige Fr. d. 3. mente ved et rask Kup at kunne vinde det tilbage, der var tabt i 1645.

Atter maatte Kongen ty til Christoffer Hvas, der udnævntes til Oberst og som saadan var med til at erobre de gottorpske Fæstninger.

Fra Historien ved vi, hvordan Karl Gustav i Ilmarcher fra Polen kastede sine sejersvante Tropper frem mod Danmarks Sydgrænse. I en Haandevending var Jylland oversvømmet; og Christoffer Hvas ses at opholde sig i Vendsyssel med sine Ryttere. Nogle Maaneder senere er han i København, sandsynligvis i et tjenstligt Anliggende. Og her døde han 18. Febr. 1658 „i en Alder af 59 Aar 8 Maaneder...“

Hans Lig bisattes foreløbig i den nyopførte Kristianshavns Kirke (opf. 1640) og til hans Ære blev der ophængt en Fane med 2 væbnede Arme paa en Hjelm.

Senere førtes hans Lig til Aarhus Domkirke, hvor det „foreløbig“ hensattes i hans daværende Svoger, Lauridz Ebbesens Kapel*). Men paa Grund af Tider-

---

*) Sofie Staverskov blev 2den Gang gift med Laurids Ebbesen til „Saltø“ og „Bistrup“ og Lensmand paa Skanderborg Slot. Han døde 25. Marts 1646 over 87 Aar gl. Laurids Ebbesen ha'de bygget eller købt Kapellet i 1638.

nés Ugunst naaede hans Enke aldrig at faa Liget hjem. Senere flyttedes det ned i en Kælder under Kapellet tilligemed de andre Kister, og da en af Christoffer Hvas' Decendenter i 1859 undersøgte „Rummet“, var det fyldt med Fejeskarn. Da Kisten blev tilgængelig, fandtes paa den følgende Indskrift — rimeligvis paa en Kobber- eller Blyplade:

„Herunder hviler Erlig Velbr. ogh nu salig Mand Christopher Hvasz Henni Gaard fordvm kongelig Maysts Befalingsmand paa Ørvn Hans Legeme som var Erlig och Velbr. Mand Jens Hvasz till Kaasz og Fru Ingeborg Kruse Dieris Søn og hvar føed paa hans Fædrene Gaard Kaasz vdi Morsz Anno 1598 dend 22de Junij. Blef efter dend højeste Guds Behag fra dette mødsommelige Liiffs Besverlighed bortkaldet vdi Kjøbenhaffn Anno 1658 dend 18de Febrvarij Efter hand sitt Liff christeligen og vell haffde fremdraget vdi 60 Aar ringer 4 Maaneder ogh aff samme sin Alders Aar med Ære og Berømmelse tilbragt de 33 vdi de tvende høje loflige Kongers Konning Christian den 4des salig i Admindelse ogh Kong Frederik den 3dies nu regjerendes Danmarks og Norges Konninge samt sit Fædrenelands Tieneste imod Rigernes Fiender for Rittmester Oberst Lieutenant og til hans dødelige Affgang Oberste til Hest Siælen er hos Gud som dend gaff Legemet forventer Herren frydefuld Opstandelse til sin Frelsers herlige Aabenbarelses Dag“.

I 1868 er der af Slægten ligeledes i Aarhus Domkirke opsat en Marmormindetavle, hvorpaa der staar følgende Indskrift:

Ærlig og velbyrdig Mand
 Christoffer Hvas til „Kaas“,
 Siden til Hennegaard og Søvig,
 Oberst til Hest. Forlenet
 med „Ørum“ 1635—50. Med
 „Pandum“ 1650 - 52.
 Født paa „Kaas“ 1598 af
 Forældrene Jens Hvas og Ingeborg Kruse.

Død i København 1658.
 Virksom, tapper, fædrelandskærlig.
 Har i over halvandet hundrede Aar
 hvilet i sin Svogers Laurids Ebbesens Kapel
 Her ved Siden.
 Med sin Hustru
 Fru Anna Staverskov
 Havde han
 to Sønner, Jens og Oluf
 og to Døtre, Christence og Hedevig Elisabeth.
 1868.

Ved en Sammenligning mellem det forud fortalte om Christoffer Hvas og hvad Kilderne iøvrigt fortæller, har man Billedet af en villiekraftig, virksom og handledygtig Jorddrot, en Mand der i Farens Dage ikke krøb i Skjul paa sin Borg, og i Fredens en Mand, der besad sin Konges og sin Stands Tillid; for Bonden en „Naadigherre“ han frit kunde komme til med sine Sorger og Bekymringer og faa Hjælp. Desværre artede Forholdene sig saaledes, at efter hans Død gik næsten hele hans Livsværk i Stumper og Stykker. Den „store“ Mand ha'de „smaa“ Sønner. Det kan være en Fare at vokse i Skyggen af store Træer.

Vi skal i ganske korte Træk give et Rids af Forholdene, som de kom til at arte sig for hans Hustru og Børn.

Efter den ulykkelige Krig med Karl Gustav var vort Land blevet fattigt og ødet paa mange Omraader; Gaardene, store og smaa, var udplyndrede og ofte brændt. Landet var blevet mindre i Omraade. Og det ser ud til, at det særlig er gaaet ud over Sydjyllands store Gaarde.

Fru Anna Staverskov, som hun efter sin Mands Død altid kalder sig, ses ganske naturligt aldrig at træde handlende frem, saalænge han lever; men fra nu af faar hun rig Lejlighed dertil.

Under den sidste Svenskekrig flygtede Anna Sta-

verskov til Fyn, hvor „hun tilsatte alle sine Midler og sit Løsøre;“ og da hun kom tilbage, var begge hendes Gaarde udplyndrede „baade for Korn og Fæ“. Desuden var der mange øde Bondegaarde og Boel.

Og nu strømmede Ulykkerne ind over hende.

I Ægteskabet var der 4 Børn: Jens, Oluf, Christence og Hedevig Elisabeth.

Af forskellige Kilder fremgaar det, at Børnene efter Faderens Død har boet paa Hennegaard sammen med Moderen. Jens, der tidligere ha'de prøvet adskiligt, blev Moderens Lavværg og har rimeligvis bestyret begge Gaarde for hende.

Naar vi for Eftertiden støder paa Anna Staverskøvs Navn, er det som oftest ved Panteforskrivninger. Paa Grund af Krigen sad hun i uskiftet Bo til 1661. Børnene har da udentvivl faaet Part i de to Gaarde. Jordegods var ikke i Pris, og til de mange Krav, som strømmede ind til hende, kunde hun ikke skaffe Penge, „om det laa paa hendes Liv...“

Saa ringe var Kaarene bleven for Naadigfruen paa Hennegaard, at da hendes Mo'r som en ældgammel Dame i sine sidste Aar boede hos hende og døde der, skulde begraves, maatte Anna Staverskov hos Borgmester Stefan Nielsen, Varde, laane Pengene til hendes Begravelse, der beløb sig til 33 Rdl. 3 Mk. 1 Sk.

Og noget senere udstedte hun følgende Panteobligation:

„... Anna Staverscoff sal. Chrijstoffer Huas's højt bedrøvede Enke til Hennegaard udsteder for et Beløb af 220 Rdl. en Panteobligation til ærlige og gudfrygtige Kvinde Mette Pedersdatter, sal. Jes Pedersens Efterleverske, og hendes 2 Sønner Frands Jessen og Jens Jessen, og giver en Bondegaard i „Hellerslev“ i Janderup Sogn til brugelig Pant... og lover med adelig Ære at tilbagebetale Beløbet...“

Processer angaaende Indfrielse af Laan fra Christoffer Hvas' Tid ha'de hun flere af.

Søvig bortforpagtes til Anders Nielsen.

Meget andet udenomliggende Gods gik i Løbet — helt oppe i Ringkøbing og Rindum Sogne solgte hun Engparter.

Men trods alt beholdt hun alligevel Hennegaard til sin Død, den var stadig hendes og Børnenes Hjem — en Tid er den ældste af Sønnerne som omtalt hendes Lavværge. Om den yngste Oluf menes der, at han gik i fremmed Krigstjeneste — enkelte Kilder antyder, at han er død ung. Ved Skiftet efter Moderen nævnes kun de tre.

De to Døtre ha'de vel i deres Fa'rs Velmagtsdage haft let ved at finde Bejlere, men da var de for unge. Saa gik Aarene, og passende Partier udeblev. Hede vig Elisabeth, der ha'de været Faderens Yndlingsdatter blev henimod de 30, og saa slog hun til, da der endelig meldte sig en — selv om Partiet ikke var standsmæssigt.

Den lykkelige blev Anders Nielsen — Forpagteren paa Søvig.

Den 9. Maj 1669 har Anna Staverskov paa Hennegaard udstedt Skøde paa Søvig til „...Ærlige og velfornemme Ungkarell Anders Nielsen kongelig Mayestæts Ridefoged paa „Riberhus“ ...“

Muligvis har Tilskødningen af Søvig og Forlovelsen med Hede vig Elisabeth nogen Forbindelse med hinanden. Men da han ikke var adelig, maatte der søges Tilladelse til deres Giftermaal hos Kongen.

De er antagelig bleven gift omkr. 1669—70.

Anders Nielsen var en paagaaende Mand, der paa forskellige Maader forstod at skrabe Gods sammen.

Paa en vis Tid ha'de han „...indenfor 2 Miles Omraade 207 Td. Hartkorn...“ lagt ind under Søvig — altsaa en skattefri Sædegaard. Ogsaa Halvparten af

Hesselmed i Aal Sogn fik han. De ha'de en eneste Søn Christoffer Hvas Andersen. Han blev Slægtens store Ødeland. Han giftede sig første Gang med Birthe Marie Galt, Enke efter Henning Povisk til „Skrumsager“. Herved fik han Part i denne Gaard og Gods; men han erhvervede sig tillige Part i „Nørholm“ og „Lunderup“. Efterhaanden afhændede han en Del af dette Gods, og han købte saavidt det kan ses „Frøstrupgaard“ i Lunde Sogn — ca. fem Fjerdingsvej fra Søvig. Efter Hustruens Død omkr. 1714 giftede han sig med Lisbeth Andersdatter, der ha'de en Bondegaard i Vester Debel i Outrup Sogn. Nu gik det rask ned ad Bakke. Og da han døde 1741, var „... han, en Dattersøn af Lensmanden paa „Ørum“, og hvis Fader havde ejet „Søvig“ og det halve „Hesselmed“ med Gods, der selv ha'de været gift med en Adelsfrue af gammel Byrd og ha'de ejet Gaard og Gods, saa fattig, at han gik omkring i Sognet med sin Mælkekande for at tigge..“*)

Saaledes staar der i Præsten Brorsons Indberetning fra omkr. 1766.

Vi vender nu kortelig tilbage til Anders Nielsen og Hedevig Elisabeth. Som det ovenfor er antydnet, fik de ogsaa omsider Part i „Hesselmed“, og her levede de deres sidste Aar under trykkende Kaar; for at Sønnen ikke skulde forarme den længstlevende, søger de 16. Oktober 1707 kgl. Konfirmation paa et Testamente om, „at den sidstlevende maa sidde i uskiftet Bo“.

Anders Nielsen døde 1710 og blev hensat i aaben Begravelse under Taarnet i Aal Kirke, hvor de ha'de ladet indrette „...et lidet Kapel med Jernsprinkel for“. Dette „Jernsprinkel“ fandtes endnu i Kirken 1864 og i det var anbragt Bogstaverne A. N. og H. E. H. „i

---

*) Om denne Søn efterlod sig Børn vides ikke, da Outrup Kirkebøger brændte 1820, men det menes, at han var barnløs.

kunstig Slyngning til begge Sider. Over Bogstaverne, der holdes af to Løver, findes en Krans...“

En Bemærkning i Aal Kirkebog oplyser, at Ligene allerede 1753 er „nedsatte i Jorden“, og andre Ejere af „Hesselmed“*) fik Plads i Kapellet. (Senere er ogsaa disse Kister sat ud paa Kirkegaarden, og omkr. 1917 blev der Indgang i Taarnet).

Efter Anders Nielsens Død blev der smaa Kaar for hans Enke. Saa fattig blev hun, at hun maatte ansøge Kongen om, at han for „hendes Livstid vilde skænke hende Indtægten af den Kronen tilhørende, bortfæstede Janderup Sogns Kongetiende, mod, at hun tilbagebetalte Indfæstningen til de Vedkommende“. (Det var fem Bønder, som havde købt den).

Hun havde intet at vedlægge den kgl. Naade med uden et Bevis til hendes salig Fader, hvorefter han endnu havde tilgode hos Kongen for udlagt Sold til sit Kompagni over 8000 Rdl. „... samt en Ring, som Christian d. Fjerde ha'de givet ham, da han blev „blesseret“ ved General Torstensons Indfald i Holsten og Jylland...“

Sagen blev undersøgt, og hun fik, hvad hun ha'de ønsket af Kongetienden, „... imod at bemeldte Jomfru Hedevig Elisabeth Hvas**) giver Kvittans for sin Faders ommeldte Restfordring...“

Med Hensyn til den omtalte Ring, har jeg i sin Tid henvendt mig til daværende Slotsforvalter ved Rosenborgsamlingen, Hr. Bering Liisberg, og bedt ham undersøge Sagen. I et Brev af 8./2. 1929 gives følgende Svar:

---

*) Der hensattes 4 Kister med Lig af den Rygaardske Slægt. Som ovenfor citeret ramtes Slægten af den Forbandelse, som Kapellets Opretter ha'de knyttet til dem, der fjernede hans Kiste — de blev ogsaa „sat ud“.

**) Jomfrutittelen benyttes stadig overfor hende lige til hendes Død; hun ha'de giftet sig med en under hendes Stand; et saadant Giftermaal anerkendte Adelen ikke og saa bort fra det.

„I Besvarelse af ærede Forespørgsel af 3. ds. kan jeg med Bestemthed sige, at den paagældende Ring ikke findes i Samlingen. Og jeg tør tilføje, at den aldrig har været her, thi om en saadan Aflevering fra en Dames Dødsbo*) til den enevældige Konge, kunde der ikke være Tale om.

Men jeg vil meget gerne vide, hvorpaa den Meddelelse grundes, at Christian d. IV gav Christoffer Hvas en Guldring — og i hvilken Anledning.

Deres ærbødige

BERING LIISBERG“.

Jeg opgav den ovenfor citerede autentiske Kilde. Men Undersøgelsen førte altsaa ikke til noget Resultat — Ringen er forsvunden.

Men trods den bevilgede Kongetiende var Hedevig Elisabeths Kamp mod Fattigdommen standende, og alt sit Gods maatte hun sælge eller pantsætte; og man har Indtryk af, at hun i de sidste Aar har levet paa Naadsensbrød paa „Hesselmed“.

I Janderup og Aal Sogns Kirkebøger i Tiden fra 1680 til 1718 ses ofte „Jomfru“ Hedevig Elisabeth Hvas som Fadder ved Barnedaab.

I 1862 døde i Egnen ved Søvig en Kone, der hed Hedevig Elisabeth Huas Pedersdatter. Hun var opkaldt efter sin Farmø'r H. E. H. Bennedsdatter, der var født i Janderup 1719.

Saa afholdt har Christoffer Hvas' Datter været, at hendes Navn har levet langt hen imod vor Tid.

Søsteren Christence, der var ugift, ha'de altid sit Hjem hos hende og døde en halv Snes Aar før.

Der findes i Kilderne en Note om, at „Skilderier“ af Christoffer Hvas og Anna Staverskov „skal findes paa „Hesselmed“ ...“

---

*) Misforstaaelsen om, at den var „afgivet“ af Dødsboet blev senere rettet.

For nogle Aar siden talte jeg med den daværende Ejer Proprietær Jens Windfeldt, og han meddelte mig, at der paa Loftet ha'de staaet et Par gamle Billeder, som engang blev fremvist for en, der gav sig ud for „Konservator“, og han tilbød at ville restaurere dem og fik dem med — de kom aldrig tilbage*).

Vi vender nu tilbage til Hennegaard.

Fattig og træt af Kampen mod de mange Gældsforpligtelser døde Anna Staverskov i Foraaret 1678; og „... det har Formodningen for sig at hun er begravet i Henne Kirke“**).

Ved Skiftet efter hende paa Hennegaard 20. Juni 1679 mødte Raadmand Bagge Baggesen fra Ribe med en Panteobligation, som Naadigfruen ha'de udstedt og lød paa „den Sum af 2225 Rdl. in specie“, „... hvorfor hannem til forsickring var pantsat Hennegaards Hovetgaards Grunde, Ejendom, Bygning og Herlighed, desligeste Henne Birkes Frihed oc Rettighed, med nogle Huuse oc Boliger udi Hennebye, item Henne-Mølle med nogle Boele og Huse i Kirke-bye, samt andet meere Løsøre efter det fremviste Pantebrevs Formelding...“

Han forlangte sig Pantet udlagt.

Men der var en helt uvedkommende Person, som i det skjulte sad og trak i Traadene.

Skiftekommissærerne Jesper Vognsen til „Østergaard“ og Christoffer Philip Curtzen til „Mølby“ ansaa Pantet for at være mere værd. Men da der ingen Penge var i Boet til at indløse med, „gav den Sal. Frues Børn oc Arvinger, velbr. Jens Hvass oc velbr. Jomfru Christence Hvas, deris Samtykke til, at deris Kiere Søsters

*) Hr. Tøger Teilmann, Varde, mener dog, at de to Malerier var af Juel'erne fra det 15 - 16. Aarhundrede.

***) Se Forf. Artikel om Udgravninger i Henne Kirke 1932. Den ældste Kirkebog for Henne gaar kun tilbage til 1682.

Mand Ærlig og Velforstandig*) Anders Nielsen paa Søvig, „Ridefoget til „Riberhuss“, Tilladelse til, at han maatte erlægge den foreskrevne Kapital til Bagge Baggesen og derfor tage Fyldest og Betaling....“

Og saadan blev det. Ved en ny Skiftesamling den 8. Juli s. A. mødte Anders Nielsen og betalte „2225 Rdl. in specie“.

Saa var Hedevig Elisabeth og hendes Mand Ejere af hendes Fødegaard med alle dens Herligheder; men ... det var kun pro forma.

Ovre paa Endrupholm i Nykirke Sogn sad den snedige Niels Nielsen, der forstod den Kunst at dirigere spegede Traade. Og 16 Dage senere, den 24. Juli 1679 gav Anders Nielsen paa Søvig Niels Nielsen Transport paa en Sum af 2225 Rdl. — Altsaa Hennegaard „med alle dens Herligheder“**).

Dermed gled Gaarden ud af Slægten Staverskovs Eje.

Den ny Ejer var en Opkomling. Hans Forældre var Bønderfolk paa Halvøen „Lundø“ ved Skive; her var Niels Nielsen født 1636. Ved Hjælp af sit gode Hoved og en formaaende Farbroder drev han det i sin Ungdom til at blive anbragt i Tjeneste paa „Riberhus“, hvor han omkr. 1656 er Skriver. Siden var han Forpagter af forskellige Herregaarde. Man sagde om ham, at *„naar han fik Greb i en Flig, helmede han ikke, før han fik den hele Kjortel“*.

De to Nielsen'er har begge haft Tjeneste paa „Riberhus“, deraf kommer det maaske, at de to saa ofte ses i Forbindelse med hinanden***). Og det var to, der vilde noget.

---

*) Han var hverken velbaaren eller velbyrdig.

***) Den stormægtige og underfundige Niels Nielsen ha'de her overfor den Ribe Raadmand trukket det længste Straa. Men Gengældelsen kom allerede, som vi skal se, i det følgende Slægtled.

***) En Kilde har ved en Misforstaaelse angivet dem som Brødre. Men Anders Nielsen var Søn af Præsten Niels Baltzersen i Aastrup og Starup.

Nogle Aar efter 1656 ses Niels Nielsen at have været Ridefoged eller Forpagter paa forskellige større Herregaarde; og han blev en meget velstaaende Mand, som efterhaanden fik flere Adelsmænd i Lommen. Man maa erindre, at vi var passeret 1660!

I 1536 hjalp Adelen Kr. d. 3. at knække Præsteståndens Magt. I 1660 kom Gengældelsen, da hjalp Præstestanden Fr. d. 3. at bryde Adelsens Magt og Særstilling og tilintetgøre den „Haandfæstning“, der siden 1282 i stedse større Grad ha'de taget Magten fra Kongen og givet den til Adelen*).

„Adelsvældens Tid“ var fra nu af forbi. Nu var Kongen „enevældig“, og Tiden fra 1660 til 1849 er „Kongevældens Tid“.

Adelen var ikke mere helt skattefri.

Bonden. Ja, hans Stilling blev ikke forbedret; han var som Regel afhængig af Herremanden, og naar denne skulde betale større Skatter, nyttede han Lejligheden til at dreje Skatteskruen ogsaa for Bonden — og vilde de ikke make Ret, ha'de han „Malicen“**) at true med.

Niels Nielsen ha'de altsaa i 1679 købt Hennegaard; i 1684 købte han Halvparten af „Hesselmed“; og endelig i 1686 købte han „Endrupholm“. Og han arbejdede stadig paa Komplettering af sine Herregaarde. I 1688 ha'de han tilbagekøbt og indløst det meste af, hvad der af Hennegaards Gods var gaaet tabt siden Christoffer Hvas' Død. Al denne Samlen Gods gik

---

*) Naar man gennemlæser den interessante af 55 Paragraffer bestaaende „Haandfæstning“, som Kong Fr. d. 3. maatte underskrive „paa wort Slodt Kiøbenhavn d. 6. July Aa. 1648“, forstaaer man det Irritationsudbrud, som Kongen efter at have underskrevet fremkom med overfor sin smukke Halvsøsters Mand, Rigshovmester Grev Ulfeldt: „Corfitz, I har i Dag bundet mine Hænder. Hvo ved, hvem der kan binde Eders igen“.

„Haandfæstningen“ findes i Forf. Bogsamling.

**) „Malicen“ var Menigmands Udtryk for Militærtjeneste — et Folkeudtryk for Militsen.

naturligvis ikke af uden Strid. Kort efter at han ha'de tiltraadt Hennegaard fandt han ud af, at Henne Mølle betalte for meget i Skat; og af det gamle Skøde fra Oluf Staverskovs Tid kunde han paavise, at den kun maatte sættes til Hovedgaard's Takst — og Rente-kammeret maatte bøje sig derfor, saa Møllen efter den ny Matrikel 1688 blev skattefri. Jo—o, den ny Herremand kendte sin „juridica“, han ha'de ikke for ingenting været Foged og Skriver paa „Riberhus“.

Han døde som en rig og anset Mand i 1708. 9 Aar senere døde hans Hustru. De ha'de 2 Sønner:

Stefan Nielsen, der arvede „Endrupholm“ og senere tilkøbte sig „Nørholm“ m. m. Den 14. April 1749 blev han adlet under Navnet Ehrenfeldt. Om hans Virksomhed som Godsejer kan jeg henvise til Hr. A. Ravnholts „Nørholm“. Angaaende hans Død kan jeg dog tilføje en mundtlig Tradition, som er meddelt mig af den 84 aarige Hr. Tøger Teilmann i Varde.

Ehrenfeldt blev fundet siddende død paa „Vandhuset“ (W.C.). En Smed fra Debel i Faaborg Sogn ved Varde ha'de forgivet ham; samtidig forsvandt Smeden fra Egnen. Engang helt ned i vor egen Tid kom Meddeleren i Forbindelse med en Købmand fra Skive; han fortalte om en der paa Egnen værende Smedefamilie, som var i Besiddelse af et Pergamentbrev (Adelsbrev); Meddeleren kom i Forbindelse med Familien, der ha'de antaget Navnet Debel. Der forlangtes 30 Kr. for Brevet; men da den forgyldte Sølvdase — hvori Kongens Voks- eller Laksegl med Indskrift altid indesluttedes — manglede, blev der intet af Handelen. Brevet var Stefan Ehrenfeldts Adelspatent.

Den anden af Niels Nielsens Sønner Peder Nielsen Endorf, optog sit Tilnavn efter sin Fødegård „Endrupholm“. Han arvede Hennegaard. Han blev gift med en Datter af Præsten Mag. Bornemann i

Lønborg: en Datterdatter af den Ribe Raadmand Bagge Baggesen.

Den ny Ejer var en stille og uvirksom Mand, der lod Godset forfalde. Han ha'de ikke som Broderen arvet Faderens Paagaahed og Foretagsomhed. Megen Modgang ha'de han paa forskellig Maade. Med Hustruen, der led af Melankoli, havde han 13 Børn*).

1710 solgte han en Del af „Strøgodset“ i Skadst og Gørding Herreder samt „7ende Delen af det Bol paa Lundø“; det sidste er sagtens hans Faders Fødegaard.

2 Aar senere hedder det i en Indberetning om Ejeren af Hennegaard: „...Er ikkun af temmelig slet Tilstand, saasom han sidder med et ringe Gods og Aar efter Aar tager Skade af Sand og Vand fra Vesterhavet paa hans Enge**) ...“

Paa hans Tid hørte der til Gaarden i 2 Miles Omkreds 204 Td. 6 Skp. 2 Fdk. 1¹/₂ Alb. Bøndergods samt Kongetiende af Outrup, og Henne og Nebel Kirketiende. Den samme Herremand levede i Strid med sin Præst, Mag. Ole Sandberg, hvorfor han fik Kongens Tilladelse til at „lade sig betjene af en anden dertil skikket“.

Endorf døde 1740.

Hans Enke blev efter hans Død „sat i ond Tilstand“, det vil sige, hendes Melankoli gik over til en Art Sindsyge. Kongen gav Amtmanden Befaling om at beskikke hende en Værge. Der var ellers 6 Sønner, men ingen af dem har kunnet tage Styret.

Den, der blev udpeget som hendes Værge, var

*) Om disse henvises til „Skadst Herred“ af Dr. O. Nielsen. Kun skal tilløjes, at den sidste Ætling af denne Slægt paa Hennegaard, efter Hr. Tøger Teilmanns Meddelelser, døde paa Lunde Fattiggaard.

**) Af ovennævnte Grunde var Lønne Præstekald ved kgl. Resolution af 1683 nedlagt og blev slaaet sammen med Henne, fordi Befolkningen efter den store Stormflod i 1634 og dens Følger i Tiden derefter var bleven saa forarmet, at den ikke kunde lønne to Præster.

Præsten i Jerne og Skads, Magister Maturin Castensen, senere Provst for Skads Herred.

Hvorfor netop denne Mand beskikkedes som Værge, fremgaar af følgende: han var Søn af Borgmester Casper Christoffer Castensen i Ribe og Hustru Kirstine Bagge — Datter af den Ribe Raadmand Bagge Baggesen, der ved Salget af Hennegaard i 1679 ha'de trukket det korteste Straa overfor den stormægtige Niels Nielsen.

Da ogsaa „Matrin“, som han kaldtes, blev Ejer af Hennegaard, skal vi ganske kort tage nogle Data med om ham; hvem der vil vide mere om denne mærkelige Mand: Præst, Provst, Kirkeejer, Stude- og Hestehandler samt Godssamler, henvises til Kilderne, der findes i Trap, 8. Bind, Pag. 523.

Maturin Castensen er født 30. Aug. 1669 paa „Nybølgaard“ i Gram Sogn. Denne Gaard ejede hans Fa'r. Efter at være bleven Student fra Ribe 1588 rejste han til København, og 3 Aar senere studerede han Theologi. Han var en stor Begavelse, og senere studerer han Matematik og Fysik; herved kom han i Forbindelse med den da verdensberømte Ole Rømer*) og der var god Udsigt til, at han skulde blive hans Efterfølger. Under sit Studieophold var Maturin Castensen kommet meget i den Bartholinske Slægtskreds — og muligvis var han bleven forelsket i den unge Else Bartholin, Datter af Generalprokurøren. Men 1699 bryder den unge theologiske Candidat op og lader

---

*) Ole Rømer var født 1644 og døde 1710, han hørte til de saakaldte Polyhistorer, Folk der var lige lærde paa alle Omraader. I flere Aar opholdt han sig i Paris, hvor han var Lærer for den franske Kronprins. Her gjorde han sin store Opdagelse om Lysets Hastighed. 1681 vendte han hjem. — Han var saa at sige med i enhver betydelig Kommission. Han ordnede Københavns Vandvæsen, Brolægning m. m. og indførte Gadebelysning; han lod opmaale og sætte Milepæle paa Landets Hovedveje.

sig kalde til Præst i „Jerne og Skads“, hvor hans Fader ha'de Kaldsretten, idet han ejede Kirken.

Samme Aar giftede Professor Ole Rømer sig med Else Bartholin.

Var det denne Skuffelse, der fik Maturin Castensen til at svigte sine Ungdomsidealer og ende som en pengegrisk, smaalig og stridbar Pranger og Godssamler? Ingen ved det — hans Biografier antyder det. I sin Præstegerning var han ikke uangribelig. En underlig sammensat Natur har han været. I 47 Aar var han Præst i „Jerne og Skads“.

„Madame Endorf“ var som før bemærket Datter af Pastor Bornemann og Hustru, f. Castensen, Maturins Søster.

Det synes derfor ganske naturligt, at han blev hendes Formynder. Men for hans Vedkommende er der sikkert ogsaa en anden Grund; for som Værge stiller han til „rette Vedkommende“ Forslag om at sælge Hennegaard; og han faar ved Forhandlinger paa rette Steder — denne mærkelige Mand gik ofte udenom alle Foresatte direkte til Kongen — sit Forslag godkendt.

Og 22. Okt. 1743*) blev Maturin Castensen som højstbydende Gaard og Gods tilslaaet for 14700 Rdl.

Endorfs Enke kom i Pleje i Varde, hvor Borgmester Krag faar kgl. Befaling til at være hendes Værge. Hendes „Arvepart“ ca. 5000 Rdl. blev staaende i Hennegaard, og hendes Onkel „glemte“ at gi' hende Pantebrev paa Summen, hvorfor hendes Værge ved Maturin Castensens Død ha'de en Del Bryderi med at faa Skifterettens Godkendelse af Fordringen. Hun levede i Varde til 20. Sept. 1779, da var hun 89 Aar gl.

Da den ny Godsejer kom til, søgte han at samle

---

*) Her er Uoverensstemmelse mellem Kilderne; jeg har valgt den, der efter alle Forhold synes at være den bedste.

saa meget Gods som muligt af det, der i den foregaaende Ejers Tid var gaaet tabt. Og det lykkedes ham over al Maade. Det er utroligt, hvad den Jerne Præst har kunnet udrette paa dette Omraade i de faa Aar, han ha'de Gaarden. Han døde 7. Novbr. 1747; omtrent samtidig med Hennegaard ha'de han købt „Øllufgaard og Gods“ — man erindrer den ca. halvandet Hundrede Aar tidligere Forbindelse mellem de to Godser. Ved sin Død raadede han over 876 Td. Hartkorn — den Jerne Landsbypræst var sikkert indenfor Protestantismen i økonomisk Henseende Datidens mest formaaende Prælat.

Saa underligt kan Skæbnens spegede Traade undertiden løbe rundt; hvad den Ribe Raadmand ikke evnede, naaede hans Dattersøn.

Ved sin Død var Maturin Castensen Ejer af en Kapital paa over 20000 Rdl., en uhyre Sum paa den Tid. Da han døde ret pludselig, fik han ikke lavet Testamente — den bekendte Morten Spangsberg, hvis Fa'r Præsten ha'de ligget i fleraarig Proces med, kaldtes sammen med et Par andre til hans Dødsleje og modtog mundtlig hans sidste Ønsker. Familien fik kun en lille Part, det meste gik til et Legat, som bestyres af Stiftsmyndighederne.

I Jerne Kirke, hvor hans og et Par Slægtninges Kister i en Art Kapel har staaet i aaben Begravelse, men nedsattes under Gulvet i 1891, er der et mægtigt Epitafium, hvorpaa der staar:

„Dette Epitafium er opsat til Æresminde af den i Begravelsen lige over nedsatte velædle og højlærde Mand Hr. Magister Maturin Castensen til Hennegaard, fordem Sognepræst i dette Hus i 47 Aar og Provst i Skads Herred i 9 Aar, som efter at han i den enlige Stand har lagt 78 Aar til sin Alder, aflagt 5000 Rdl. til sine Arvinger, henlagt sine øvrige Midler til fattige under Direktion af Stiftets høje verdslige og gejstlige Øvrighed, overleverede sin Sjæl til

Himlen, sit Støv til Graven 7ende November 1747.

Hver trængende Lem, som træder frem
at tage Del i Gaven,
som Castensen har lagt derhen,
bør takke ham i Graven.
Hans Støv forgaar, men Graven staar
for ham til Æresminde,
saa længe Pind og mindste Splind
af Tavlen ses herinde.

ITA POSUIT FRISIUS, PRÆPOS. ET PAST. IN ALSLEFF

Som det fremgaar af Teksten, har han selv i et af sine sidste Aar ladet det pragtfulde Epitafium udføre; det var ikke ukendt, at man dengang og tidligere selv lod sit Gravminde udføre, mens man levede — og det kunde jo egentlig være praktisk.

Vil man nu spørge, hvad Betydning det fik for Eggen, at denne mærkelige Personlighed fik Hennegaard og det dertil hørende Gods, kan der svares, at det fik i Virkeligheden stor Betydning; han ha'de rundt om købt Strøgods i ca. ~~en~~ Snes Sogne, og det var købt for en stor Del af Adelen, som paa en eller anden Maade ejede det eller ha'de det i Pant. Ved hans Død solgtes Gaard og Gods særskilt; mange Bønder blev fra da af Selvejere. I Henne Sogn var paa hans Tid 59 „Brugere“ af Jord under Hennegaard; og i Lønne Sogn var der 7 „Brugere“*).

Paa en Maade kan man altsaa sige, at „Matrin“ har haft en Kulturmission — han var Formidler mellem Adel og Bonde.

Den 18.—19. April 1748 stillede Boet Gaard og Gods

---

*) Som et Kuriosum kan nævnes, at da Ribebispen i 1745 visiterede i Henne og Lønne skrev han om Befolkningen i sin Visitsatsprotokol: „...har fra Arilds Tid været berygtede ikke alene for Letfærdighed, men og i Særdeleshed for Uærlighed ved Strandsiden.“

Det var nok i den Tid, da man om Kystboerne herude sagde: „De lever kristeligt og nærer sig af Vrag“.

til Salg. Den højstbydende paa Hovedgaarden blev Jakob Langeluth. Denne Mand var i 1732 Kornmaaler paa „Visselbjerg“; og fra 1738 var han Forvalter s. St., og det er han vedblevet at være til ca. 1757, for mellem disse to Aarstal skal hans Hustru der have født ham 17 Børn.

Han har aabenbart kun været Straamand — rimeligvis for Borgmester Johan Krag i Varde. Der staar nemlig i Dokumenterne, at han „kort efter“ overlod Gaarden til Borgmesteren. Og det var egentlig ganske naturligt, for Johan Krag var 1743 bleven gift med Endorfs Datter Vibeke — det var altsaa hendes Fødeggaard.

Hvordan det nu end forholder sig, maa Langeluth alligevel have beholdt noget — maaske noget Strøgods, for 30. Juli 1760 er han som en af de større Lodsejere sammen med Sognepræsten Anders Samsing Fibiger*) og Hennegaards daværende Ejer Søren Christensen Rygaard samt et Par andre Lodsejere med til at undertegne en „Vide og Vedtægtspost“ for Henne Sogn.

Paa Auktionen over Godset ha'de Amtmand Kr. Teilmann, Endrupholm, købt Nr. Nebel Kirke; og der opstod Strid mellem ham og Krag om 3 Engstykker, „Fjerdingerne“, i Nebel Mærsk, og 1 Stykke af „Grobengene“ i Sdr. Bork Mærsk, idet førstnævnte støttede sig til en Fortegnelse over Kirkens Ejendomme; men Krag kunde overfor den Kommission, som Kongen beskikkede 30. August 1748 paavise, at Engstykkerne var mærkede med Hennegaards Engmærke, et stort H, og at de ikke nævnedes i Kongens Skøde til Niels

---

*) I Lønne Sogn findes en Forpagtingskontrakt angaaende „An-nexpræstegaarden“ paa Lønnehede, den er 1761 undertegnet af A. S. Fibiger og daværende Forpagter — senere Ejer „Ungkarl Christen Pedersen...“

Nielsen paa Nr. Nebel Kirke af 1698, men at de var takserede under Hennegaard.

Striden viser Herremændenes selvtagne Overmægtighed over Ting, der ikke tilhørte dem.

Amtmand Teilmann var gift 2 Gange, første Gang med Kirstine Marie Reenberg, Datter af Digteren, Landsdommeren og Herremanden Tøger Reenberg, „Ristrup“ ved Aarhus. For Kuriositetens Skyld kan tilføjes, at en Søster Charlotte Reenberg var forlovet med Søhelten Peder Tordenskjold; hun ha'de kun een Haand, da hendes Broder ha'de bortskudt den ene ved et Vaadeskud, og det skjulte hun saa godt, at Tordenskjold ikke opdagede det, før han ha'de friet til hende; da han opdagede det, brød han Forbindelsen og rejste til Udlandet. I flere Aar kunde Charlotte ikke glemme den store Søhelt. Hendes Fader gjorde alt for at faa hende til at gifte sig med hans gode Ven Chr. Fischer til „Allinggaard“ i Svostrup Sogn i Hinds Herred, og tilsidst lykkedes det.

Hr. Tøger Teilmann i Varde ejer Malerierne af Amtmand Teilmann og de to Søstre; og tillige en lille Sølvbordklokke, hvor der udvendig er indgraveret følgende:

„Aa. 1726. D. XII Okt.

I Dag min Vært paa „Allinggaard“
 mig denne Klokke skænkte,
 da jeg halvfierte Snese Aar
 i Gaar paa Bagen hængte.
 Kling Klokke, kling til Fischer min,
 og jeg, naar Klokken takker,
 erindrer dig, jeg nærmer trin
 til Mørkheds Bolig lakker“.

Og indvendig i Klokken er indgraveret:

„Nu denne Klokke 16 Aar
 har klinket for mit Øre,

og mig det sidste Slag den slaar
i Dag det faar at høre.
Tag, Datter, Klokken, Fischer gav
til Venskabs Pant og Minde,
og tak ham for, han i min Grav
gør dig til Fischerinde“.

2den Gang blev Teilmann gift med Ehrenfelds Enke, Maren Schultz.

Johan Krag døde allerede 1758, og Gaarden med Tilhørende stilledes atter til Auktion den 12. Sept. og købtes af en energisk Mand Søren Christensen Rygaard fra „Hesselmed“.

Denne Rygaardslægt er et Eksempel paa en viljestærk fra Bondestand kommende Slægt, der i nogle faa Led blomstrer og uddør.

Faderen Kristen Sørensen Rygaard var først Forvalter paa „Bramminge“, senere Forpagter paa „Lunderup“. Man erindrer, at Anders Nielsen, „Søvig“, og Niels Nielsen, „Endrupholm“, o. 1700 ejede hver sin Halvdel af „Hesselmed“. Ved Niels Nielsens Død 1708, tilfaldt hans Del hans Dattersøn Johs. Møller, der 1716 solgte sin Del til ovennævnte Kr. Sørensen Rygaard; efter Hedevig Hvas' Død overtog han hele Gaarden. Han var gift 2 Gange, af første Ægteskab var der kun eet levende Barn: Søren Christensen Rygaard — og i 2. Ægteskab en Søn Peder.

Kristen Sørensen Rygaard døde paa „Hesselmed“ 4. Decbr. 1722; men Sønnen bestyrede Godset for Stedmoderen til 1740, fra hvilket Aar han selv overtog det; og han samlede efterhaanden alt det Gods, der i den sidste Menneskealder var gaaet tabt. Og da han saa i 1758 købte Hennegaard med „alle de paa den Tid til den hørende Herligheder“, var han sikkert godt paa Vej til at blive en af Vesteregnens store Godsamlere. Og han „kompletterede“ stadig. Foruden selve

Hovedgaarden ejede han o. 1760 en stor Del Bøndergods rundt om samt „Henne Mølle“*).

Denne Hennegaards sidste „store Herremand“ optræder i saa mange Situationer, at man ved at beskæftige sig med ham og hans Tid faar et klart Billede af ham: stor, bred, myndig, vant til at faa sin Vilje sat igennem. Han døde pludselig, siddende i sin Stol, paa Hennegaard 1769.

Han ha'de i alt Fald 2 Sønner: Christen Sørensen Rygaard, f. paa „Hesselmed“ 24. Juni 1741; og Mads Sørensen Rygaard, f. s. St. 1. Juni 1742. Den sidste blev senere Ejer af „Store Hebo“ i Janderup Sogn, og var gift med den mærkelige Præstedatter Maren Aggerholm Jessen fra Alslev — hun blev Stamma-moder til Sørensen-Slægten paa „Store Hebo“**).

Chr. Sørensen Rygaard arvede Hennegaard; han var gift med Elisabeth Marie von Gyldenfeldt***). Han fortsatte Faderens Samlerarbejde omend i det smaa; men der stod aldrig saadan Gny om hans som Faderens Navn.

Han ha'de en Søn, der imidlertid døde inden han var 1 Aar gammel. I den Anledning har de maaske ladet indrette det Gravkammer, som fandtes under Taarnet i Henne Kirke; men herom i et eventuelt „Tillæg“ om Udgravningerne i Henne Kirke i 1932.

Chr. Sørensen Rygaard benævnes som „Kgl. Mayts. virkelige Cammerassessor og Herre til Hennegaard“, ja, endogsaa som „Greve“; men da det er hans „højtbedrøvede“ Enke, der paa Kistepladen har sat denne

---

*) Filsø Ø var 1758 solgt til Rasmus Bundesen, „Søvig“.

***) En særdeles velbevaret Kisteplade af Bly og med Inskription ejes af Hr. Tøger Teilmann i Varde. (Omtales i en eventuelt senere Artikel).

****) I alle Kilder kaldes hun de Gyldenfeld; men paa hendes Kisteplade stod von Gyldenfeld.

noget snørklede Indskrift, er det sikkert mere af kvindelig Forfængelighed end Realitet.

Han døde i December 1780.

Og skønt han var „højt elsket“, giftede hans Enke sig halvandet Aar senere, den 9. Juli 1782, med Kammerraad Kristen Stockholm.

Men nu kom der en anden Tid for Storgodserne. I 1784 nedsatte Kronprinsen (Fr. d. 6.) og hans Raadgivere den store Landbokommission. Og den 8. Juni 1787 kom „De store Landbolove“, som sikrede Fæstebondens Retsstilling, og om hvilke en af Fædrene, den lollandske Greve Chr. Ditlev Reventlow skrev til sin Søster:

„... der ligger Udplyndringen, Lænkerne, Aaget, Hundepisken, Træhesten, den spanske Kappe o. s. v. Borte er de! Hurra, Hurra, Hurra! Raab med mig og lad det høres, hvor de store Herrer med de blaa Baand sidder og korsrer sig over de vidunderlige Ting...“

Og saa endelig den 5. Juni 1788 løstes Stavnsbaandet.

Dermed var Bonden bleven en fri Mand. Og dermed var egentlig Adelens og Storgodsernes Saga ude. En ny Tid ha'de holdt sit Indtog. Og den franske Revolution, som udbrød 1789, gav god Jordbund for hele den følgende Aarhundredes Udvikling.

Marie von Gyldenfeld døde allerede 1791.

Med hendes Død og det overfor omtalte som Baggrund var det vel, at Stockholm søgte kgl. Tilladelse til at afhænde sit Bøndergods, der udgjorde 232 Td. 1 Skp. $1\frac{1}{8}$ Alb.

Og ved kgl. Resolution af 22. Okt. 1794 fik han Tilladelse dertil, dog paa Betingelse af:

„... at hver Steds Jorder skal, hvis det ikke er sket, udskiftes af Fællesskabet, inden det afhændes; og enhver af Godsets Husmænd skal tildeles saa megen Jord som til en Kos og nogle Faars Underhold-

ning behøves; og at de under Godset tilbageblivende Bønder ikke paalægges i Anledning af denne Forandring større Hoveri end det, de efter den derom udgangne Forordning er pligtige at forrette, ligesom og det hele Hoveri bør forrettes efter rigtig og nøjagtig Omgang og Ligning, hvori Hovedgaardsejeren altid tager Del i de fra Hoveriet udgaaede Bønders Sted...“

Saamange vare Ordene.

— — —

Men i Virkeligheden slaar de hele det Fundament bort, paa hvilke Storgodserne gennem Aarhundreder har været drevet. Og man forstaar de jyske Herremænds Protest, paa hvilken „Kronprinsen“ svarede:

„Jeg vil, at mit Folk skal være lykkeligt“.

I de kommende Aar arbejder Stockholm med Udskiftningen.

I 1798 blev han Ejer af „Søvig“ og Filsø Ø, der endnu engang „lagdes under“ Hennegaard som et lille Pust fra Storhedstiden. Men nu var ogsaa „Søvig“s Saga som Herregaard ude. Kammerraaden fik ved kgl. Resolution Tilladelse til at udstykke den i 102 Parceller.

Kammerraad Stockholm døde allerede 19. Februar 1803, kun 48 Aar gammel.

I sit Testamente bestemte han, at ingen mere maatte begraves i Gravkammeret under Taarnet, og det skete heller ikke*).

Allerede den 30. Marts s. A. stilledes Gaarden med Filsø Ø til „Højbud“. Den udparcelleredes i 56 Dele, der solgtes særskilt — Fæstebønderne kunde blive Selvejere. Hovedparcellen 4 Td. 2 Skp. 0 Fdk. $\frac{19}{24}$ Alb.

---

*) Om Udgravningen af dette Gravkammer og øvrige Udgravninger i Henne Kirke i 1932 kan der maaske blive Lejlighed til at gøre rede for en anden Gang.

Htk. med Forstrandsret samt nogle Smaaparceller Nr. 8, 9 og 24, ialt 5 Skp. 0 Fdk. 1 Alb. solgtes for 6300 Rdl. Henne Kirke*) med „Tilliggende“ for 6000 Rdl., og en Hedeparcel paa Søvig Mark for 150 Rdl., ialt 12450 Rdl. courant**), eller 19920 Rdl.

Ved dette Køb spillede Forstrandsretten igen en Rolle — det var for dens Skyld, Køberne gav Bud paa Gaarden.

Køberne var 6 Vardekøbmænd. Men da de frygtede for, at deres Bud kunde blive annulleret, da de ikke var „priviligerede“, fik de Godsejer Tøger Teilmann, „Endrupholm“, med som Interessent, og han fik Ejendommen tilskødet. Det var anden Gang, Ejeren af „Endrupholm“ greb ind i Hennegaards Historie.

I de følgende 25 Aar frasolgtes endnu mere af Godset. Og da Teilmann døde 1828 vilde hans Søn Tøger Reenberg Teilmann (senere Ejer af „Store Hebo“) sælge sin Del af Gaarden. Interessenterne i Gaarden var da: Teilmanns Arvinger, P. Thomsens Arvinger paa Sønderho, Prokurator Lund i Varde, Krigsraad Kold i Ringkøbing, Madam Windekilde, Jørgen Tranberg i Varde, Forligskommissær N. Thorsen i Varde, Kammerraad, Strandkommissær Westesen (St. Hebo?)

Samtlige Interessenter blev da enige om at lade Ejendommen gaa til Auktion.

I de sidste Aar under Interessentskabet ha'de flere af Egnens juridiske Embedsmænd været stærkt ude om at faa Strandretten overdraget til Staten. Ja, nogle mente endogsaa, at Interessenterne ingen Ret ha'de til den, men at Staten uden videre kunde inddrage den. Sagen blev undersøgt; men dengang ha'de Hennegaard

---

*) Lønne Kirke blev 21. Maj 1803 købt af dette Sogns 29 Kirke-tiendeydere for 831 Rdl. 5 Mark 14 Sk. Thinglæst 7. Okt. s. A.

**) 1 Rdl. „courant“ omtrent = 3 Kr. 20 Øre i vor Tids Mønt.

endnu sit Arkiv i Behold, og heri fandtes Skødet — eller i alt Fald en gyldig Kopi (Vidisse) deraf — som Kr. d. 3. 1544 ha'de givet til Oluf Staverskov, og hvori der udtrykkeligt hjemles Gaarden Forstrandsret.

Rentekamret anerkendte Rettigheden, men resolve-rede, at Strandretten „eventuelt maa sælges særskilt“. Et fint Vink om, at Staten vilde købe den ved given Lejlighed.

Den 26. Novbr. 1829 stillede Gaarden da til Auktion. Regeringen ha'de givet Stiftamtmand Grev Sponneck i Ribe hemmelig Ordre til at købe det hele — dog ikke til højere Bud end 7500 Rdl.

Strandkommissær Westesen, der som ovenfor omtalt, var Medinteresseret, var imidlertid Lysthavende og satte en Ære i at udøve Strandretten. Han gav Bud paa Gaarden. Stiftamtmanden, som var til Stede, bød ikke, da han ha'de erfaret, at det gjorte Bud ikke vilde blive antaget.

Ved næste Auktion den 16. December, blev Stiftamtmanden højstbydende, men han maatte op paa 8480 Rdl., altsaa betydelig mere, end Regeringen ha'de givet Margin for.

I 6 Dage var Staten nu Ejer af den gamle Herreborg med dens nu faa „Herligheder“. Den 22. Decbr. solgte Stiftamtmanden den til Købmand A. C. Rauhe, Varde, for 3520 Rbd. Men Forstrandsretten og Henne Kirke beholdt Staten.

I 1831 brændte Gaarden, og det blev et meget føleligt Tab for Udredningen af dens Historie, idet hele Arkivet, der fyldte 3 Tøndesække og nogle faa Dage før var kommen hjem fra Varde, ved denne Brand gik tilgrunde*).

---

*) Herved brændte bl. a. ogsaa Akterne i Retssagen angaaende den Lønne Præst Jens Hansen Rusk, som i 1611 blev brændt i Kjærgaard for Trolddom,

Med Arkivets Tilintetgørelse gik det meste af Egnens skriftlige Historie tilgrunde: Fæsteprotokoller, Thingprotokoller og Skifteprotokoller o. s. v., saa de faa Kilder, der er tilbage, er spredt viden om.

I Købmand Rauhes Tid blev der paa Gaarden drevet lidt Handel — det var et stort Spring: fra Lensmandsborg til Krambod.

I 1866 købtes Gaarden af Kr. Nissen fra „Lindbjerggaard“ for 14770 Rdl.

Og saa er vi oppe i Nutiden.

Nissen døde 14. Marts 1902, hvorefter hans Enke drev Gaarden til 1915, hvor den blev overdraget til hendes Søn Kr. Nissen.

I 1917 solgtes ca. 770 Td. Land af de yderste Klitpartier til et københavnsk Konsortium for 18 Kr. pr. Td. Land. Tilbage er der ca. 200 Td. Land Klitter, ca. 200 Td. Land Pløjejord, 100—150 Td. Land Mose og Hede, og endelig 24 Td. Land Marskeng i Nr. Nebel Mærsk.

Som man ser er der Jord — og Sand nok endnu.

Som en Kuriositet kan det nævnes, at helt ned i vor Tid har der været en Art Hoveri til Hennegaard.

Den nuværende Husfrue paa Hennegaard har i sine yngre Dage været til Hoveri paa Gaarden sammen med Folk fra Henneby. Husker jeg ret, var det gerne et Par af de første Høstdage — det forekommer mig, at Hoverifolkene til Gengæld slog Lyng til eget Forbrug i Gaardens Hede.

Men i Virkeligheden er det vist en lille Rest Hoveri, som aldrig er bleven afløst, men som nu er „sovet hen“.

Som Rester af gamle Forpligtelser har Skolen i Kirkeby Ret til — vistnok 2 Læs Lyng. Og Præstegaarden har Ret til at faa anvist vistnok 10 Læs. Den sidste Ret er taget med i den nuværende Forpagtningskontrakt — beregnet paa, hvis Forpagtaren paatog sig et Stk. Lyngvej at strø.

— — —

Hermed er der i store Træk gjort rede for den gamle Gaards Historie ned gennem de skiftende Tider og Forhold indtil vor egen Tid.

Gaarden er i vore Dage uanselig; men dens Grund og dens Beboere har gennem Aarhundreder dannet Baggrund for denne Egns Historie og Befolkning.

En og anden har maaske undret sig over de mange Fodnoter; men det har været nødvendigt for kort og bestemt at give Forklaring til Begivenheder, der blot kunde antydes; og Fodnoter er ofte det, der har Værdi ud over selve Skriftet.

Man vil maaske ogsaa bemærke den megen Personalhistorie, men det maa der selvsagt blive ved at gennemgaa en Gaards Historie; for det er nu engang saa, at det er Personerne, der præger Udviklingen og Omgivelserne og skaber Historien.

Forf.

KILDER

1. Danmarks Riges Historie.
2. Danske Atlas.
3. Traps Danmark.
4. Aktstykker om Danmarks indre Forhold i ældre Tid.
5. Thisets Stamtavler over danske Adelslægter.
6. Danmarks og Norges frugtbar Herlighed.
7. Danske Samlinger af Dr. O. Nielsen.
Skadst Herred af samme.
8. Samlinger til Jysk Topografi og Historie.
9. Samling af Meddelelser om Slægten Hvas.
10. Optegnelser fra Arkivet i Viborg.
11. Spredte mundtlige Meddelelser bl. a. fra Hr. Tøger
Teilmann i Varde.
12. Ribe Amts historiske Samfunds Aarbøger.
13. Desuden en Del mindre, men meget spredte Kilder.

